

Renata Nowakowska-Siuta

Uniwersytet Warszawski

ORCID 0000-0001-7227-6127

Kształcenie wrażliwości interkulturowej poprzez naukę języka obcego - Teaching English in Poland Program (TEIP)¹

Wprowadzenie

Kompetencja interkulturowa wymieniana jest coraz częściej, obok kompetencji językowej i komunikacyjnej, jako jeden z głównych celów kształcenia językowego. Współczesne rozumienie akwizycji języka obcego uwzględnia bowiem nie tylko aspekty formalne nauki języka ale również kwestie pedagogiczne odnoszące się do zakończonej sukcesem komunikacji przebiegającej na styku co najmniej dwóch kultur. Niebezpieczna tendencja polegająca na niedocenianiu społecznego znaczenia języka jest jednak nadal szeroko rozpowszechniona i wynika z pozytywistycznego złudzenia, że język pozwala jedynie na wymianę informacji, podczas gdy jest on nośnikiem znaczeń i symboli kulturowych. Choć potocznie bardzo często mówimy o nauce języka, to w rzeczywistości już od dzieciństwa konstruujemy język ojczysty poprzez liczne próby i błędy, modelowanie i wsparcie ze strony dorosłych umożliwiające (lub utrudniające) rozumienie kontekstu w którym używamy języka. Język stanowi kluczowy element tworzenia jednostkowej tożsamości, rozumianej jako trwałe piętno pierwszej integracji jednostki z najbliższym je otoczeniem, a następnie szerszymi społecznościami, w jakich jednostka funkcjonuje.

¹ Artykuł powstał w ramach projektu finansowanego przez Fundację Rozwoju Systemu Edukacji: Szkolenie dla polskich asystentów letnich obozów realizowanych w ramach TEIP Fundacji Kościuszkowskiej. Więcej informacji o obozach językowych można znaleźć na stronie: www.thekf.org. Osoby zainteresowane współpracą z organizatorami obozów, proszone są o kontakt z Fundacją Kościuszkowską (email: warsaw@thekf.org).

Bezpowrotnie minęły czasy, kiedy kontakty z przedstawicielami innych kultur były tak nieliczne, że nie wpływały znacząco na nasze życie. Obecnie coraz częściej wchodzimy w interakcje międzykulturowe, wyjeżdżając za granicę do pracy, na wolontariat czy też wymianę studencką. Także do Polski napływa coraz więcej pracowników firm międzynarodowych, studentów, imigrantów. Spotkanie z „Innym” czy szerzej „Innością” stanowi wyzwanie dla każdego człowieka, ponieważ najczęściej modyfikuje nasze przekonania dotyczące utartych schematów, standardów, przekształca i ubogaca wiedzę na temat otaczającej nas rzeczywistości. W wyniku tych kontaktów możemy, z jednej strony poszerzyć własne horyzonty myślowe, lecz z drugiej strony, istnieje ryzyko izolacji lub wręcz ucieczki od tego, co jest niezrozumiałe i co podczas pierwszego wrażenia wydaje się dziwne, obce, a tym samym, nieakceptowalne. Stąd też wśród działań pedagogicznych, umożliwiających lepsze zrozumienie i sprawniejsze funkcjonowanie w zróżnicowanym kulturowo świecie, koniecznym staje się zwracanie uwagi na połączenie nauki języka obcego z nabywaniem kompetencji interkulturowych, zapewniających racjonalne i adekwatne postrzeganie osób, z którymi współdzielimy codzienność.

Dlaczego kompetencje międzykulturowe są istotnym kapitałem współczesnego człowieka?

W procesie enkulturacji i socjalizacji, uczymy się nie tylko tego, jak powinniśmy się zachowywać, ale również jak spostrzegać i interpretować postępowanie innych. Te zasady spostrzegania i interpretowania stanowią rodzaj filtrów, przez które człowiek patrzy na świat, interpretuje go w swoisty dla siebie sposób i na podstawie tych interpretacji przyjmuje określone postawy i podejmuje działania. Wśród idei edukacji międzykulturowej zwraca się uwagę na:

- wychowanie pełnego, bogatego duchowo człowieka, poprzez wykształcenie wrażliwości i kultury uczuć, sympatii i empatii w stosunkach międzyludzkich, moralnej dyscypliny i zdolności do samorealizacji;
- integrowanie człowieka ze światem ludzkiej wspólnoty (rozbudzanie zainteresowania innymi krajami, narodami, likwidowanie uprzedzeń i stereotypów, dążenie do zrozumienia i akceptacji);
- zachowanie i poszanowanie prawa ludzi do odmienności kulturowej;
- partnerskie współżycie;

- pokój bez usilnego dążenia do harmonii, ale do umiejętnego rozwiązywania pojawiających się na tym tle różnic czy konfliktów².

Celem tak rozumianego wychowania międzykulturowego jest stworzenie równoprawnych warunków życia dla różnych kulturowo i etnicznie grup żyjących w ramach danego społeczeństwa, zaś rolą pedagoga na poziomie działań praktycznych, wdrażających założenia wychowania międzykulturowego jest umożliwienie dzieciom i młodzieży, a także osobom dorosłym, nabycia umiejętności i gotowości do wolnych od uprzedzeń spotkań z osobami różnej narodowości, przynależności etnicznej, religijnej i wyznaniowej, językowej i obyczajowej. Wychowanie międzykulturowe jest pojęciem określającym nie tylko działania edukacyjne polegające na uwrażliwianiu na problemy mniejszości, które osiedlają się w krajach o wyższym standardzie życia niż kraj, z którego pochodzą, czy na problemy kultur zanikających. Nie można mówić także o międzykulturowości, mając na myśli wyłącznie społeczeństwa przyjmujące emigrantów. Wychowanie międzykulturowe ma za zadanie uwzględniać i propagować prawa wszystkich kultur do istnienia na ich własnych warunkach, uczyć o tradycjach, obyczajach, historii, religii i językach wielu krajów i kultur świata, mówić i szerzyć wiedzę na temat praw emigrantów do zachowania swojej odrębności w krajach osiedlenia, propagować wiedzę o innych kulturach w tym języku, religiach, tradycjach, obyczajach. Tak pojęta, szeroko rozumiana interkulturowość, tworzy szansę na to, by zmniejszania uprzedzeń, niwelowania stereotypów, głoszenia idei tolerancji dla tego, co odmienne, a także niezwykle dzisiaj zaniedbywanego, uwrażliwiania na potrzeby innych osób³.

Teaching English in Poland Program (TEIP) jako sposób rozwijania kompetencji interkulturowych

Jednym ze sposobów rozwijania kompetencji kulturowych dzieci i młodzieży poniżej 18 roku życia jest Teaching English in Poland Program (TEIP) prowadzony przez Fundację Kościuszkowską od 1991 roku. Nauczanie języka angielskiego podczas obozów językowo-kulturowych w Polsce połączone z doświadczeniem odmienności kulturowej amerykańskich nauczycieli – wolontariuszy, dostarcza dzieciom i młodzieży a także polskim nauczycielom niezwykle istotnych umiejętności i kompetencji społecznych

² Rada Europy, *Intercultural education: managing diversity, strengthening democracy*, Stała Konferencja Europejskich Ministrów Edukacji, Ateny, 10–12 listopada 2003 r.

³ Por. R. Nowakowska-Siuta, *Pedagogika porównawcza. Problemy, stan badań i perspektywy rozwoju*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2014.

dotyczących empatii, lepszego rozumienia drugiego człowieka w sytuacji kulturowej, kiedy staramy się wczuć w jego stany emocjonalne, przeżycia a równocześnie zrozumieć jego sytuację z perspektywy „Innego”, gdy pragniemy rozpoznać w niej podobieństwa lub istotne różnice w stosunku do własnej kultury.

Wyjątkowość procesu nabywania umiejętności językowych, którą zapewnia Teaching English in Poland Program, polega na połączeniu uczenia się formalnych struktur językowych z uczeniem kultury, nabywaniem doświadczeń interkulturowych. Uczestnicy obozów językowych różnią się między sobą, ale przecież w wielu aspektach są do siebie podobni. Wszyscy skądś pochodzą, mają różne umiejętności i różne sposoby wyrażania siebie oraz komunikowania się z kolegami i nauczycielem. TEIP pomaga nauczycielowi zorganizować lekcje języka angielskiego w taki sposób, aby wykorzystać obecną w grupie różnorodność, pokazać jej wartość i przekonać, że jest ona przydatna nie tylko w procesie kształcenia ale również, a może przede wszystkim we wspólnym, codziennym działaniu. Skuteczne kształtowanie kompetencji międzykulturowych wymaga realizacji zasad dydaktycznych ale również odpowiednich warunków pracy wychowawczej, które urzeczywistniać można w ramach interdyscyplinarnego, refleksyjnego i trwałego procesu przyswajania wiedzy i umiejętności praktycznych a także kompetencji emocjonalno-społecznych. To bowiem, co zapamiętujemy w procesie kształcenia, to przede wszystkim towarzyszące mu emocje, to poprzez emocje docieramy chętniej do wiedzy, rzadziej proces ten ma charakter odwrotny. Wiedza nie musi prowadzić do wykształcenia emocjonalnych dyspozycji.

Edukacja międzykulturowa towarzysząca programowi TEIP wymaga nie tylko dostarczania informacji z zakresu wiedzy i umiejętności przyswajania języka obcego o społeczeństwie i kulturze, w której język ten jest wykorzystywany jako narzędzie porozumiewania się, ale także rozwijania kompetencji niezbędnych do przyjęcia właściwej postawy wobec „inności” i „różnic”. Empatia, dystansowanie się, decentracja, tolerancja niejednoznaczności, samoświadomość i uzewnętrznianie tożsamości oraz otwartość emocjonalna to kompetencje opisane w psychologii społecznej i dotyczące ogólnych kompetencji interpersonalnych, ale mają bardzo duże znaczenie dla osiągnięcia sukcesu w edukacji międzykulturowej⁴. Empatia wymaga gotowości wkroczenia w świat „innych” i zrozumienia go od wewnątrz, pomaga zrozumieć i zaakceptować „inność”, ma przy tym swój wymiar

⁴ E. Griffin, *Podstawy komunikacji społecznej*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2003.

poznawczy i emocjonalny, dystansowanie się oznacza zmianę perspektywy i polega na spojrzeniu z zewnątrz na nasz własny świat. Pomaga zdać sobie sprawę, że nie wszyscy podzielają nasze poglądy, przez co ich opinia o nas może nam się wydawać naznaczona stereotypami lub uprzedzeniami. Nie ma sensu wmawiać uczniom, że stereotypy są złe. Stereotypów nie należy tłumić, ale omawiać je. Grupowa rozmowa o stereotypach i uprzedzeniach ma kluczowe znaczenie dla osiągnięcia wzajemnego zrozumienia, jednakże wymaga od prowadzącego stworzenia bezpiecznej atmosfery, wzajemnego zaufania i empatii⁵.

Decentracja jest zdolnością przyjmowania innych niż własny punktów widzenia oraz umiejętnością wyjścia poza własny sposób myślenia. Tolerancja niejednoznaczności obniża poziom negatywnych emocji zakłócających proces komunikacji w sytuacjach, gdy nie rozumiemy innych lub nie uzyskujemy jednoznacznych odpowiedzi. Samoświadomość i uzewnętrznianie tożsamości wymaga sformułowania zasad i opisanie ram, które kształtują nasz własny świat oraz wpływają na światopogląd (tradycje, wartości, opinie) i porządkują życie codzienne (zwyczaje, rytuały, styl życia). Jest to umiejętność porównywania siebie z „innymi” oraz zdolność do prezentowania swojej tożsamości „innym”. Otwartość emocjonalna umożliwia wchodzenie w relacje z innymi osobami. Część osób może być zamknięta w sobie i wykazywać skłonność do wyjścia z cienia tylko wtedy, gdy czuje, że jest akceptowana i przyjmowana z serdecznością. W tym kontekście zadaniem edukacji międzykulturowej jest budowanie w grupie tolerancji, szacunku i zaufania, aby wszyscy czuli się akceptowani. W grupie niejednorodnej kulturowo zawsze znajdują się osoby dominujące i osoby nieśmiałe, przyjmujące postawę wyczekującą. Przyczyną postawy wyczekującej może być brak poczucia akceptacji ze strony grupy. Zadaniem edukacji międzykulturowej jest ustanowienie równowagi pomiędzy tymi skrajnościami: każdy z członków grupy powinien pozostawać na scenie, ale niektórzy muszą przesunąć się do środka, a inni z kolei – nauczyć się wycofywania z pozycji dominującej.

Informacje o „innych” zbieramy w świecie obiektywnym. Następuje to w wyniku obserwacji, kontaktów bezpośrednich lub za pośrednictwem różnorodnych środków przekazu. Ale określenie stanowiska (akceptacja lub odrzucenie), formułowanie poglądów i przyjmowanie postaw dzieje się w świecie przejściowym – w umysłach osób uczących się. Stereotypy dotyczące nas samych (autostereotypy) i „innych” (heterostereotypy) pełnią w tym

⁵ G. Neuner, *Socio-cultural interim worlds in foreign language teaching and learning*, w: (red.) M. Byram, *Intercultural competence*, Rada Europy, Strasburg 2003, s. 26.

przejściowym świecie funkcję filarów, a osobiste ramy, schematy i skrypty nadają interakcji charakter dynamiczny.

Świat w naszym umyśle nie jest duplikatem naszego otoczenia, lecz bytem, który tworzymy i sprawdzamy w otoczeniu. Podczas spotkań międzykulturowych budujemy swoiste laboratorium (świat przejściowy), w którym nasz własny świat i światy „innych” wzajemnie się przenikają. Światy przejściowe są niestałe i podatne na zmianę i to właśnie one stanowią obszar pracy dla edukacji międzykulturowej. Napotykając „inność”, najpierw wykorzystujemy ramy, schematy, skrypty i prototypy zaczerpnięte z naszego własnego świata. Jeśli takie podejście nie pomoże nam skategoryzować i zrozumieć „Innego”, wówczas:

- dostosowujemy swoje schematy poznawcze, aż do momentu kiedy uda nam się przekształcić doświadczenia w zrozumiały dla nas sposób;
- albo ignorujemy doświadczenie i zapominamy o nim;
- albo izolujemy doświadczenie jako „element obcy” i traktujemy je jako źródło zakłóceń lub zagrożenia – jeśli dotyczy przyjmowanych przez nas norm, np. tabu⁶.

W fazie początkowej, podczas pierwszych spotkań z obcym światem, jesteśmy w dużym stopniu zależni od kategorii zaczerpniętych z naszego świata. Wykorzystujemy je do zrozumienia i usystematyzowania „inności”. W drugiej fazie, gdy pozyskamy więcej informacji lub zdobędziemy więcej doświadczenia w spotkaniach, zaczynamy dostrzegać, że możemy być bardziej otwarci i elastyczni, formułując nasze oceny względem innych. Zmiana wymaga rozwijania kompetencji zarówno językowych jak i interkulturowych. Język jest jedną z najbardziej powszechnych, zróżnicowanych, a być może i najistotniejszych form, w jakich wyraża się kultura ludzkości. Stanowi podstawę kreowania tożsamości, pamięci zbiorowej, przekazywania wiedzy. Każdy język powstaje w wyniku doświadczeń społecznych i historycznych, odzwierciedla system wartości i sposób patrzenia na świat, co ma szczególne znaczenie dla edukacji. Kompetencje językowe połączone z interkulturowymi odgrywają fundamentalną rolę w rozwoju jednostki w społeczeństwach demokratycznych i pluralistycznych, ponieważ umożliwiają postępy w nauce, ułatwiają dostęp do innych kultur, promują otwartość na zróżnicowanie kulturowe⁷.

⁶ R.M. Farr, S. Moscovici, (red.), *Social representations*, „European Studies in Social Psychology” 1984 nr 5, Cambridge: Cambridge University Press.

⁷ UNESCO, *UNESCO Guidelines on Intercultural Education*, Paris 2007, s. 13.

Wyróżniamy trzy rodzaje oddziaływań pedagogicznych w ramach edukacji międzykulturowej⁸. Pierwsze z nich to uczenie się na podstawie różnic. Obowiązują w tym procesie trzy zasady:

- skupienie się na różnicach, a nie cechach wspólnych, co należy rozumieć jako otwartość na „inne” i „nieznane”;
- relatywizm kulturowy (równość kultur), który informuje, że nie można wykorzystywać wartości i norm jednej kultury do oceny innych kultur;
- wzajemność, co oznacza wymiany, interakcje i wzajemne zaufanie.

Drugie działanie pedagogiczne to uczenie się na podstawie kontrowersji i konfliktów. Nabywanie kompetencji interkulturowych nie zawsze przebiega łatwo i harmonijnie. I podobnie jak większość spotkań międzyludzkich, może być źródłem napięć, nacisków, frustracji, sprzeciwu, a nawet starć na tle kulturowym. Każda sytuacja, w której dochodzi do rozbieżności celów i dążeń może generować konflikty interesów, moralne, międzypokoleniowe i inne. Dlatego, jak wskazuje Galtung⁹: „ (...) kluczową sprawą jest nie tyle unikanie konfliktów – bo te są nieuniknionym rezultatem różnorodności – ile niedopuszczanie do rozwiązywania ich metodami odwołującymi się do przemocy, czyli siłą i agresją. Z tego powodu jednym z najważniejszych celów edukacji międzykulturowej jest opracowywanie i ćwiczenie strategii pokojowego radzenia sobie z konfliktami.” I wreszcie trzecim działaniem pedagogicznym w zakresie nabywania kompetencji interkulturowych jest interaktywne uczenie się, które przebiega w procesach zespołowych, takich jak: wspólne zdobywanie wiedzy, rozwiązywanie problemów, dyskusja, realizacja projektów edukacyjnych, często z wykorzystaniem różnorodnych tekstów kultury o charakterze uniwersalnym.

Dzięki procesowi nabywania kompetencji interkulturowych można osiągnąć większość celów społecznych i edukacyjnych takich jak: włączenie społeczne, solidarność, budowanie wspólnoty, odpowiedzialność za siebie i innych, uczestnictwo, świadomość ponadjednostkowa.

Polityka światowa coraz częściej krąży wokół zasadniczego problemu: stosunku do innego człowieka, połączenia własnego wizerunku z wizerunkiem obcym w warunkach postępującego rozproszenia i niejednorodności

⁸ Rada Europy, *Intercultural education: managing diversity, strengthening democracy*, Stała Konferencja Europejskich Ministrów Edukacji, Ateny, 10–12 listopada 2003 r., s. 36 i dalej.

⁹ Galtung J., *Rethinking conflict: the cultural approach*, *Intercultural Dialogue and Conflict Prevention*, Rada Europy, Strasburg 2002, s. 5.

nowoczesnych tożsamości. Globalizacja kultury dokonuje się dzisiaj w kontekście pełnym sprzeczności: odgraniczania się państw narodowych i wykraczających poza granice państw procesów politycznych, technologicznych, gospodarczych czy społecznych. Wiele współczesnych społeczeństw odczuwa, że tożsamość kulturowa w wielobiegunowym świecie nie jest dana raz na zawsze, ale że jest jakością antynomiczną i podlega zmianom. Dopiero postrzeganie różnic między kulturami prowadzi do podejmowania działań na rzecz dialogu międzykulturowego, poprzedzającego wszelkie regulacje prawne. Stąd też wydaje się, że TEIP ma ogromne znaczenie nie tylko w skali mikrodziałań pedagogicznych – nauczania dzieci i młodzieży języka, ale również w skali mezo – dostarczanie umiejętności i kompetencji interkulturowych i wreszcie w skali makro – wykształcenie umiejętności podejmowania działań na rzecz zrozumienia i porozumienia międzykulturowego.

Konkluzja

Dzisiejszemu światu towarzyszy kulturowe rozdrobnienie. Pokojowe zażegnanie wielu wewnątrznarodowych konfliktów wymaga porozumienia, które uwzględni problemy kultur różnych narodów. Bazą dla tego porozumienia musi być akceptacja indywidualnych praw człowieka, tolerancja, religijna i kulturowa różnorodność. Będąc odpowiedzialnym za przyszłość świata, należy dążyć do międzykulturowej tożsamości ludności świata. Poprzez kognitywną i afektywną elastyczność możliwe byłoby dostosowanie się do nowych kultur oraz unikanie, powstrzymywanie i łagodzenie konfliktów, które mają swoje źródło w zderzeniu religii i kultur sztywno oddzielających się od siebie. Międzykulturowe i językowe doświadczenia poprzez nieustanną dialektykę przemiany przyczyniają się do rozszerzania świadomości ludzi poza kulturę wyjściową. Dzisiejszą kulturę trafniej można nazwać nie kulturą miejsca, a raczej kulturą wspólnego dla nas wszystkich czasu.

Bibliografia:

- Farr R. M., Moscovici S. (red.), *Social representations*, „European Studies in Social Psychology” nr 5, Cambridge University Press, Cambridge 1984.
- Galtung J., *Rethinking conflict: the cultural approach*, *Intercultural Dialogue and Conflict Prevention*, Rada Europy, Strasburg 2002.
- Griffin E., *Podstawy komunikacji społecznej*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2003.

- Neuner G., *Socio-cultural interim worlds in foreign language teaching and learning*, w: (red.) M. Byram, *Intercultural competence*, Rada Europy: Strasburg 2003, s. 15–62.
- Nowakowska-Siuta R., *Pedagogika porównawcza. Problemy, stan badań i perspektywy rozwoju*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2014.
- Rada Europy, *Intercultural education: managing diversity, strengthening democracy*, Stała Konferencja Europejskich Ministrów Edukacji, Ateny, 10–12 listopada 2003 r.
- UNESCO, *UNESCO Guidelines on Intercultural Education*, Paris 2007.
-

Building intercultural sensitivity through foreign language learning – Teaching English in Poland Program (TEIP)

Intercultural competence is listed more and more commonly, along with language and communication competences, as one of main goals of language education. Why are intercultural competences a vital resource for the contemporary human? During enculturation

and socialization processes we learn not only how to behave, but also how to perceive and comprehend the conduct of others. These rules of perception and interpretation are sort of filters, through which a person looks at the world, interprets it and, basing on these interpretations, forms attitudes and undertakes actions. Given the importance of this resource, comprising elements of intercultural education might be seen as a significant element of foreign language teaching and learning.

The article focuses on the theoretical framework and practical features of Teaching English in Poland Program (TEIP), which has been established as a response to the need of developing intercultural competences among children and adolescents under the age of 18. The programme has been managed by The Kosciuszko Foundation since 1991. Teaching English during camps in Poland, linked with experiencing cultural differences between Polish teachers and students and voluntary teachers from the United States brings children and adolescents, as well as Polish teachers, a chance to thrive crucial social skills and competences such as better understanding of other person when trying to empathize and conceive their situation as the „Other”, as well as to recognize similarities and differences to one’s own culture. Intercultural education accompanying TEIP demands not only to provide knowledge and skills about society and culture in which the language to be acquired is used,

but also to develop competences which are essential to gain adequate, open mindset towards „otherness” and „differences”.

Keywords: teaching English, intercultural education, intercultural competences.

Kształcenie wrażliwości interkulturowej poprzez naukę języka obcego - Teaching English in Poland Program (TEIP)

Kompetencje interkulturowe wymieniane są coraz częściej, obok kompetencji lingwistycznych i komunikacyjnych, jako jeden z głównych celów kształcenia językowego. Współczesne rozumienie akwizycji języka obcego uwzględnia bowiem nie tylko aspekty formalne nauki języka ale również kwestie pedagogiczne odnoszące się do zakończonej sukcesem komunikacji przebiegającej na styku co najmniej dwóch kultur. Artykuł powstał w ramach projektu finansowanego przez Fundację Rozwoju Systemu Edukacji: Szkolenie dla polskich asystentów letnich obozów realizowanych w ramach TEIP Fundacji Kościuszkowskiej i prezentuje teoretyczne podstawy i sposoby dydaktycznej realizacji koncepcji kształtowania wrażliwości interkulturowej i językowej młodzieży powyżej 18 roku życia. Teaching English in Poland Program (TEIP) jest prowadzony od 1991 roku przez Fundację Kościuszkowską. Program ten daje unikalną możliwość budowania relacji pomiędzy nauczycielami i wolontariuszami oraz uczniami z Polski i Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej, ale też stanowi doskonałą przestrzeń wzmacniania wrażliwości i empatii interkulturowej.

Słowa kluczowe: nauczanie języka angielskiego, edukacja międzykulturowa, kompetencje międzykulturowe.